

Sylvia Małgorzewicz

Zakład Żywienia Klinicznego i Dietetyki, Gdański Uniwersytet Medyczny, Klinika Nefrologii, Transplantologii i Chorób Wewnętrznych, Uniwersyteckie Centrum Kliniczne w Gdańsku

Witamina K a śmiertelność u chorych z przewlekłą chorobą nerek

Vitamin K and mortality in patients with chronic kidney disease

ABSTRACT

Cardiovascular diseases are the leading cause of death in people with chronic kidney disease (CKD), among other things because of calcification of blood vessels. Vitamin K deficiency in CKD associated with abnormal bone mineralization as well as ectopic mineralization. Long-term observation of patients in NHANES (the Third National Health and Nutrition Examination Survey) found that adequate intake of vitamin K was associated with overall lower mortality rate and lower mortality rate from cardiovascular diseases in CKD population. In the group of hemodialysis patients studies show significant sub-clinical (functional) deficiency of vitamin K. PIVKA-II (prothrombin induced by vitamin K absence-II) appear to be a good marker of vitamin K resources in this group of patients. Other proteins vitamin K-dependent eg. matrix Gla protein

(MGP) are used to identify a deficit of this vitamin. In the general population, studies on the relationship between vitamin K (phylloquinone and menaquinone), and cardiovascular diseases are inconclusive. The authors suggest that high intake of vitamin K is correlated with the use of a healthy diet, and thus with lower cardiovascular risk. It has not diagnosed vitamin K deficiency in patients with impaired renal function, or treated with dialysis. Also not recommended supplementation of this vitamin. The results of recent studies that suggest a vitamin K take place role in the prevention of vascular calcifications in CKD, may — in the future come to the changing nutritional guidelines. However, studies need to be continued in order to establish a link between vitamin K intake and mortality in these patients.

Forum Nefrologiczne 2015, vol 8, no 3, 188–192

Key words: vitamin K, chronic kidney disease, cardiovascular risk

▶▶Choroby układu krążenia są główną przyczyną śmierci u osób z przewlekłą chorobą nerek◀◀

RYZIKO SERCOWO-NACZYNIOWE W PRZEWLEKŁEJ CHOROBY NEREK

Choroby układu krążenia są główną przyczyną śmierci u osób z przewlekłą chorobą nerek (PChN), a ryzyko sercowo-naczyniowe jest wielokrotnie większe w tej grupie w porównaniu z populacją ogólną. Mimo postępu w leczeniu PChN i jej powikłań nadal nie uzyskano zmniejszenia śmiertelności wśród tych pacjentów [1].

W grupie chorych z PChN wyróżnia się — oprócz tradycyjnych czynników — tak zwane nietradycyjne czynniki ryzyka chorób sercowo-naczyniowych. Są to:

- hipoalbuminemia;
- stres oksydacyjny;
- niedokrwistość;
- zaburzenia gospodarki wapniowo-fosforanowej;
- niedożywienie;
- stan zapalny;
- zaburzenia elektrolitowe;
- toksyny mocznicowe;
- kwasica metaboliczna [2].

Na dość wczesnym etapie choroby pojawiają się zaburzenia gospodarki wapniowo-fosforanowej. Charakterystycznym zjawiskiem obserwowanym w PChN oraz w cukrzycy jest kalcyfikacja (zwapnienie) naczyń krwionoś-

Adres do korespondencji:
dr hab. n. med.

Sylvia Małgorzewicz
Katedra Żywienia Klinicznego
Gdański Uniwersytet Medyczny
ul. Dębinki 7, 80–211 Gdańsk
tel./faks: 58 349 27 23/24
e-mail: sylwia@tetra.pl

nych [3]. Zjawisko to dotyczy większości pacjentów z PChN, szczególnie dializowanych [4]. Zwapnienie tętnic, niezależnie od wieku, 5-krotnie zwiększa prawdopodobieństwo incydentów wieńcowych i tym samym pogarsza rokowanie chorych. Wysiłki naukowców skupiają się obecnie nad leczeniem zaburzeń prowadzących do kalcyfikacji naczyń w PChN — postępowanie to obejmuje leczenie hiperfosfatemii, wtórnej nadczynności przytarczyc, a także zmniejszenie przewlekłego stanu zapalnego [5].

ROLA WITAMINY K W ORGANIZMIE

Witamina K została odkryta przez Henryka Dama w 1935 roku. Obejmuje rozpuszczalną w tłuszczach grupę związków chemicznych będących pochodnymi 2-metylo-1,4-naftochinonu. Występuje naturalnie w dwu postaciach: — fitochinonu (witamina K1) — jest syntetyzowana przez rośliny; — menachinonu (witamina K2) — jest syntetyzowana przez bakterie.

W 1941 roku odkryto pierwszego antagonistę witaminy K, czyli kumarynę, a następnie warfarynę, która jest stosowana w leczeniu przeciwkrzepliwym od właśnie 1941 roku do dziś.

Źródła pokarmowe witaminy K to zielone warzywa: brokuły, rzepa, szpinak, ogórek, sałata, kapusta właściwa, lucerna, morszczyn, a także awokado, ziemniaki, jajka, jogurty, ser, wątroba, olej sojowy i szafranowy. Głównym źródłem witaminy K2 jest jej produkcja przez bakterie flory jelitowej [6].

Witamina K jest wchłaniania w jelicie cienkim i transportowana przy udziale żółci oraz enzymów trzustkowych do układu chłonnego. W chylomikronach jest transportowana do wątroby, tam uwalniana za pomocą receptora dla apolipoproteiny E i magazynowana. W wątrobie znajduje się około 90% menachinonu oraz 10% fitochinonu. We krwi jest transportowana w triglicerydach oraz frakcjach lipoprotein o małej i dużej gęstości cholesterolu (LDL, *low-density lipoprotein*; HDL, *high-density lipoprotein*). Obie formy K1 i K2 są transportowane do tkanek, w tym do kości (osteoblastów), mózgu, nerek, serca, trzustki. Fitochinon jest szybko metabolizowany i w 20% wydalany z moczem, a w 40–50% — z kałem [6].

Witamina K bierze udział w syntezie i utrzymaniu prawidłowego stężenia czynników krzepnięcia. Główne jej znaczenie polega na udziale w procesach posttranslacyjnej γ -karboksylacji białek indukowanych niedoborem

witaminy K (PIVKA, *protein induced by vitamine K absence*). Witamina K uczestniczy w tej reakcji jako kofaktor γ -karboksylazy. Warunkuje to utrzymanie:

- prawidłowego stężenia białek zależnych od witaminy K (VKDP, *vitamin K dependent proteins*), czyli czynników krzepnięcia: II, VII, IX, X oraz białek C, S i Z, a także: osteokalcyny, osteopontyny, osteonektyny;
- białek wiążących wapń w nerkach, łożysku i płucach [7].

NIEDOBÓR WITAMINY K

Niedobór witaminy K u osób dorosłych występuje rzadko — jej upośledzone wchłanianie stwierdza się w zespołach złego wchłaniania, w celiakii, zapalnych chorobach jelit (IBD, *inflammatory bowel disease*), przewlekłym zapaleniu trzustki (CP, *chronic pancreatitis*), cholestazie (*bil-duct obstruction*), mukowiscydozie (CF, *cystic fibrosis*) oraz chorobach wątroby. Osoby hospitalizowane, niedożywione, leczone antybiotykami są w grupie ryzyka niedoboru witaminy K. Najczęściej jest on rozpoznawany u noworodków [8].

Niedobór witaminy K wiąże się z wydłużeniem czasu protrombinowego (krwawienia, obniżona krzepliwość krwi), utrudnionym gojeniem się ran, zaburzeniami mineralizacji kości. Badania ostatnich lat wskazują na związek między tym niedoborem a zwiększonym ryzykiem rozwoju nowotworów czy sercowo-naczyniowym [9–11].

Obserwacje prowadzone u chorych leczonych przewlekle z powodów migotania przedsionków wykazały, że terapia warfaryną ma wpływ na wzrost częstości występowania stenozy aortalnej, a także zmniejsza stężenie istotnych inhibitorów mineralizacji, blokując zależną od witaminy K γ -karboksylację takich białek, jak MGP (*matrix Gla protein*), osteokalcyna, Gas-6 (*product of growth-arrest-specific gene 6*) i innych, co może być przyczyną kalcyfikacji naczyń krwionośnych.

Badania dowiodły również, że duże dawki witaminy K zapobiegają indukowanej warfaryną kalcyfikacji ściany naczyń [12]. W populacji ogólnej badania dotyczące związku między witaminą K (menachinonem i fitochinonem) a chorobami sercowo-naczyniowymi nie pozwalają na wysunięcie jednoznacznych wniosków. Autorzy sugerują, że wysokie spożycie witaminy K koreluje ze stosowaniem prawidłowej, zdrowej diety, a tym samym z mniejszą liczbą incydentów sercowo-naczyniowych.

▶▶W przypadku PChN istnieją potencjalne czynniki ryzyka niedoboru witaminy K◀◀

WITAMINA K A PRZEWLEKŁA CHOROBA NEREK

W przypadku PChN istnieją potencjalne czynniki ryzyka niedoboru witaminy K, przede wszystkim dieta pacjentów w zaawansowanych stadiach choroby oraz w okresie dializoterapii jest — ze względu na konieczność ograniczenia spożycia potasu — uboga w witaminę K. U części chorych obserwuje się biegunki oraz polipragmazję, co może upośledzać wchłanianie witamin [13, 14]. Do tej pory jednak nie rozpoznawano niedoboru witaminy K u osób z upośledzoną funkcją nerek czy leczonych za pomocą dializy, również nie zalecono suplementacji tej witaminy [15, 16].

W badaniach naukowych (początkowo w modelu eksperymentalnym) stwierdzono, że mocznica jest związana z zahamowaniem aktywności enzymu zależnego od witaminy K — γ -karboksylazy [17]. W efekcie dochodzi do braku aktywacji białek zależnych od γ -karboksylazy. Pomiar stężenia nieaktywnego białka Gla, niepoddanego karboksylacji (dp-ucMGP *desphosphorylated uc-matrix Gla protein*), jak również osteokalcyny (ucOC *uncarboxylated osteocalcin*) ma na celu rozpoznanie funkcjonalnego (subklinicznego) niedoboru witaminy K w organizmie. W przypadku niedoboru witaminy K obserwuje się wzrost stężenia tych nieaktywnych białek. Białko MGP jest inhibitorem kalcyfikacji (zwapnień pozakostnych). Stężenie dp-ucMGP jest zależne od stosowania antagonistów witaminy K, filtracji kłębuszkowej (GFR, *glomerular filtration rate*), indeksu masy ciała (BMI, *body mass index*), palenia tytoniu oraz stężenia trójglicerydów [18]. Ze względu na niezależność od funkcji nerek i zaburzeń lipidowych niekarboksylowana protrombina (PI-VKA-II, *prothrombin induced by vitamin K absence-II*) wydaje się dobrym markerem zasobów witaminy K w grupie chorych z PChN [19, 20].

Wieloletnia obserwacja pacjentów w ramach *the Third National Health and Nutrition Examination Survey* (NHANES) wykazała, że adekwatne spożycie witaminy K miało wpływ na ogólnie mniejszą śmiertelność, jak i śmiertelność z powodów sercowo-naczyniowych wśród osób z PChN w porównaniu z grupą o niskim (poniżej rekomendacji) spożyciu witaminy K. Warto zauważyć, że aż 72% badanych spożywało zbyt mało witaminy K w stosunku do zalecanej podaży [21].

Badania przeprowadzone w ostatnich latach w grupie osób hemodializowanych również wskazują na subkliniczny niedobór witaminy K [22, 23]. Interesujące są wyniki przedstawione

przez Keyzer i wsp. [24] dotyczące pacjentów po przeszczepieniu nerki. Niedobór witaminy K rozpoznany na podstawie wysokich poziomów dp-ucMGP występował u około 90% badanych i był niezależnym czynnikiem ryzyka zgonu w populacji pacjentów po transplantacji (n = 518, czas obserwacji 12 lat).

Badania wskazują, że niedobór witaminy K w PChN wiąże się z zaburzeniami mineralizacji kości, jak również z ektopową mineralizacją pozakostną [25, 26]. Wyniki przeprowadzonych badań, które sugerują udział witaminy K w zapobieganiu zwapnieniom naczyń krwionośnych w PChN, mogą w przyszłości wpłynąć na zmianę zaleceń żywieniowych, jednak wymagają kontynuacji w celu ustalenia związku pomiędzy spożyciem witaminy K a śmiertelnością w tej grupie chorych. Badań wykazujących korzyści z zastosowania suplementacji witaminy K w populacji osób z PChN jest bardzo mało, znane jest badanie dotyczące osób leczonych za pomocą hemodializy, w którym autorzy wykazali obniżenie się poziomu nieaktywnego białka MGP pod wpływem podaży witaminy K2 [27]. Obecnie jest prowadzone wieloośrodkowe prospektywne badanie VitaVasK Study mające na celu odpowiedź na pytanie, czy suplementacja witaminy K może być korzystna w wypadku pacjentów hemodializowanych. Badana jest grupa 348 chorych losowo przydzielonych do grupy otrzymującej 5 mg witaminy K1 dwa razy w tygodniu przez 18 miesięcy lub do grupy bez suplementacji. W okresie 3–5 lat obserwacji ocenione będą takie punkty, jak: incydenty sercowo-naczyniowe, kalcyfikacja naczyń, śmiertelność [28].

WNIOSKI

Odpowiednie, zgodne z zaleceniami spożycie witaminy K może się wiązać z redukcją ryzyka sercowo-naczyniowego i ryzyka zgonu u pacjentów z PChN.

Konieczne są badania potwierdzające korzyści ze stosowania suplementacji witaminy K w tej grupie chorych.

PODSUMOWANIE

Ryzyko zgonu sercowo-naczyniowego u chorych z zaawansowaną PChN jest kilka razy wyższe niż w populacji ogólnej. Zwapnienie tętnic obserwowane powszechnie w tej chorobie jest czynnikiem ryzyka miażdżycy i predyktorem śmiertelności sercowo-naczyniowej. Obecność tradycyjnych czyn-

▶▶Odpowiednie, zgodne z zaleceniami spożycie witaminy K może się wiązać z redukcją ryzyka sercowo-naczyniowego i ryzyka zgonu u pacjentów z PChN◀◀

▶▶Wieloletnia obserwacja pacjentów w ramach *the Third National Health and Nutrition Examination Survey* (NHANES) wykazała, że adekwatne spożycie witaminy K miało wpływ na ogólnie mniejszą śmiertelność, jak i śmiertelność z powodów sercowo-naczyniowych wśród osób z PChN◀◀

ników ryzyka sercowo-naczyniowego, takich jak cukrzyca, nadciśnienie, hiperlipidemia i zaawansowany wiek, nie wyjaśnia w pełni wysokiej częstości występowania miażdżycy i zwapnień tętnic. Inne czynniki specyficzne dla PChN, takie jak hiperfosfatemia, hiperkalcemia, nadmierna podaż aktywnej witaminy D, odgrywają ważną rolę w rozwoju kalcyfikacji [28].

Dostępne obecnie metody leczenia obejmują stosowanie leków wiążących fosforany w przewodzie pokarmowym niezawierających wapnia, małych dawek witaminy D, kalcyminetyków. Wstępne dane dotyczące stosowania (uzupełniania niedoborów) witaminy K są zachęcające, ale konieczne są dalsze badania w zakresie skuteczności takiego postępowania.

▶▶Wstępne dane dotyczące stosowania (uzupełniania niedoborów) witaminy K są zachęcające, ale konieczne są dalsze badania w zakresie skuteczności takiego postępowania◀◀

STRESZCZENIE

Choroby układu krążenia są główną przyczyną zgonu u osób z przewlekłą chorobą nerek (PChN), między innymi z powodu kalcyfikacji naczyń krwionośnych. Niedobór witaminy K w PChN wiąże się z zaburzeniami mineralizacji kości, jak również z ektopową mineralizacją pozakostną. Wieloletnia obserwacja pacjentów w ramach badania *the Third National Health and Nutrition Examination Survey* (NHANES) wykazała, że adekwatne spożycie witaminy K ma wpływ na ogólnie mniejszą śmiertelność, jak i mniejszą śmiertelność z powodów sercowo-naczyniowych wśród osób z PChN. W grupie osób hemodializowanych badania wskazują na znaczny subkliniczny (funkcjonalny) niedobór witaminy K. W tej grupie chorych dobrym markerem zasobów witaminy K wydaje się niekarboksylowana protrombina (PIVKA-II). Również inne białka zależne od witaminy K, na przykład białko macierzy Gla (MGP), są

wykorzystywane do rozpoznania deficytu tej witaminy. W populacji ogólnej badania dotyczące związku między witaminą K (menachinonem i filochinonem) a chorobami sercowo-naczyniowymi nie pozwalają na wysunięcie jednoznacznych wniosków. Autorzy sugerują, że wysokie spożycie witaminy K koreluje ze stosowaniem zdrowej diety, a tym samym z mniejszą liczbą incydentów sercowo-naczyniowych. Do tej pory nie rozpoznawano niedoboru witaminy K u osób z upośledzoną funkcją nerek czy dializowanych, nie zalecano także jej suplementacji. Wyniki ostatnich badań, które sugerują udział witaminy K w zapobieganiu zwapnieniom naczyń krwionośnych w PChN, mogą w przyszłości wy płynąć na zmianę zaleceń żywieniowych, jednak wymagają kontynuacji w celu ustalenia związku pomiędzy spożyciem witaminy K a śmiertelnością w tej grupie chorych.

Forum Nefrologiczne 2015, tom 8, nr 3, 188–192

Słowa kluczowe: witamina K, przewlekła choroba nerek, ryzyko sercowo-naczyniowe

1. Hinderliter A., Padilla R.L., Gillespie B.W. i wsp. Association of carotid intima-media thickness with cardiovascular risk factors and patient outcomes in advanced chronic kidney disease: the RRI-CKD study. *Clin. Nephrol.* 2015; 84: 10–20.
2. Książek A., Rutkowski B. (red). *Nefrologia*. Czelej, Lublin 2004.
3. Karwowski W., Naumiuk B. Kalcyfikacja naczyń — problem interdyscyplinarny. *Forum Nefrol.* 2011; 2: 91–99.
4. Schlieper G., Schurgers L., Brandenburg V., Reutelingsperger C., Floege J. Vascular calcification in chronic kidney disease: an update. *Nephrol. Dial. Transplant.* 2015; 26. pii: gfv111.
5. Gallieni M., Fusaro M. Vitamin K and cardiovascular calcification in CKD: is patient supplementation on the horizon? *Kidney Int.* 2014; 86: 232–234.
6. Ferland G. Vitamin K. W: Erdman J., Macdonald I., Zeisel S.H. (red.). *Present knowledge in Nutrition*. 10th edition. Wiley-Blackwell. USA 2012: 2230.
7. Berkner K.L., Runge K.W. The physiology of vitamin K nutrition and vitamin K-dependent protein function in atherosclerosis. *Thromb. Haemost.* 2004; 2: 2118–2132.
8. Benzakour O. Vitamin K-dependent proteins: functions in blood coagulation and beyond. *Thromb. Haemost.* 2008; 100: 527–529.
9. Booth S.L. Roles for vitamin K beyond coagulation. *Ann. Rev. Nutr.* 2009; 29: 89–110.
10. Braam L.A., Hoeks A.P., Brouns F. i wsp. Beneficial effects of vitamins D and K on the elastic properties of the vessel wall in postmenopausal women: a follow-up study. *Thromb. Haemost.* 2004; 91: 373–380.
11. Nimptsch K., Rohrmann S., Linseisen J. Dietary intake of vitamin K and risk of prostate cancer in the Heidelberg cohort of the European Prospective Investigation into Cancer and Nutrition (EPIC-Heidelberg). *Am. J. Clin. Nutr.* 2008; 87: 985–992.
12. Schurgers L.J., Aebert H., Vermeer C., Bültmann B., Janzen J. Oral anticoagulant treatment: friend or foe in cardiovascular disease? *Blood* 2004; 104: 3231–3232.
13. Jankowska M., Storoniak H., Rutkowski P. Zaburzenia gospodarki witamin rozpuszczalnych w wodzie u pacjentów hemodializowanych. *Forum Nefrol.* 2011; 1: 5–13.
14. Małgorzewicz S., Jankowska M., Kaczkan M., Czajka B., Rutkowski B. Gospodarka witaminami i mikroelementami u pacjentów z przewlekłą chorobą nerek. *Wiad. Lek.* 2014; 67: 33–38.
15. Mitch W.E., Ikizler A. *Handbook of Nutrition and the Kidney*. 6th ed. Lippincott Williams & Wilkins Handbook S. Philadelphia, USA 2010.

Piśmiennictwo

16. Fouque D., Vennegoor M., Wee P. i wsp. EBPG guideline on nutrition. *Nephrol. Dial. Transplant.* 2007; 22 (supl. 2): 45–87.
17. Schurgers L.J. Vitamin K: key vitamin in controlling vascular calcification in chronic kidney disease. *Kidney Int.* 2013; 83: 782–784.
18. Kaesler N., Magdeleyns E., Herfs M. i wsp. Impaired vitamin K recycling in uremia is rescued by vitamin K supplementation. *Kidney Int.* 2014; 86: 286–293.
19. McCabe K.M., Booth S.L., Fu X. i wsp. Dietary vitamin K and therapeutic warfarin alter the susceptibility to vascular calcification in experimental chronic kidney disease. *Kidney Int.* 2013; 83: 835–844.
20. Elliott M.J., Booth S.L., Hopman W.M., Holden R.M. Assessment of potential biomarkers of subclinical vitamin K deficiency in patients with end-stage kidney disease. *Can. J. Kidney Health Dis.* 2014; 24: 13.
21. Cheung C.L., Sahni S., Cheung B.M., Sing C.W., Wong I.C. Vitamin K intake and mortality in people with chronic kidney disease from NHANES III. *Clin. Nutr.* 2015; 34: 235–240.
22. Feng Y., Ruan Y., He Q., Zhang W., Wang L. Suboptimal Vitamin K Status and Its Risk Factors in a population of Chinese chronic Hemodialysis Patients. *Nephrology.* 201, 28. doi: 10.1111/nep.12494.
23. Delanaye P., Krzesinski J.M., Warling X. i wsp. Dephosphorylated-uncarboxylated Matrix Gla protein concentration is predictive of vitamin K status and is correlated with vascular calcification in a cohort of hemodialysis patients. *BMC Nephrol.* 2014; 4: 145.
24. Keyzer C.A., Vermeer C., Joosten M.M. i wsp. Vitamin K status and mortality after kidney transplantation: a cohort study. *Am. J. Kidney Dis.* 2015, 65: 474–483.
25. Fusaro M., Giannini S., Gallieni M. i wsp. Calcimimetic and vitamin D analog use in hemodialyzed patients is associated with increased levels of vitamin K dependent proteins. *Endocrine* 2015; 1.
26. Mazzaferro S., Tartaglione L., Rotondi S. i wsp. News on biomarkers in CKD-MBD. *Semin. Nephrol.* 2014; 34: 598–611.
27. Westenfeld R., Krueger T., Schlieper G. i wsp. Effect of vitamin K2 supplementation on functional vitamin K deficiency in hemodialysis patients: a randomized trial. *Am. J. Kidney Dis.* 2012; 59: 186–195.
28. Krueger T., Schlieper G., Schurgers L. i wsp. Vitamin K1 to slow vascular calcification in haemodialysis patients (VitaVasK trial): a rationale and study protocol. *Nephrol. Dial. Transplant.* 2014; 29: 1633–1638.
29. Thai V.O., Disthabanchong S. Are there ways to attenuate arterial calcification and improve cardiovascular outcomes in chronic kidney disease? *World J. Cardiol.* 2014; 26: 216–226.